

АТЫРАУ ҚАЛАСЫНЫҢ ТАРИХИ ТОПОНИМДЕРІ: ОНОМАСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Ерсайнова А.Ж.

Ғылыми жетекшісі: PhD Молдахмет А.А.

Астана Халықаралық Университеті

Электрондық адресі: ayersaynova@bk.ru

Астана қ.

Аңдатпа

Бұл мақалада Атырау қаласының ономастикалық кеңістігі мен өңірдің тарихи орталығы - Сарайшық қаласының атаулар жүйесіндегі орны жан-жақты ғылыми талдауға түседі. Зерттеу Атырау аймағындағы топонимдік атаулардың ұзақ тарихи кезеңдер бойы қалыптасқан көпқабатты құрылымын ашып, ономастикалық деректердің аймақ тарихын танудағы маңызды дереккөз ретінде қарастырады. Әсіресе Сарайшық қаласының Алтын Орда, Ноғай Ордасы және Қазақ хандығы дәуірлеріндегі саяси-элеуметтік рөліне байланысты пайда болған атаулардың тарихи-мәдени семиотикасы, олардың қазіргі ономастикалық кеңістікте сақталу деңгейі мен трансформациялану бағыттары жүйеленеді. Мақалада Атырау қаласының урбанонимдері, көше атаулары, гидронимдері, этнопонимдері және тарихи ойконимдері арнайы онимдік топтар ретінде қарастырылып, олардың семантикалық жіктелуі, этимологиялық негіздері мен пайда болу уәждері ғылыми сипатталады. Аймақтағы атаулардың өзгеру динамикасы - кеңестік кезеңдегі идеологиялық атаулардан бастап, тәуелсіздік жылдарындағы ұлттық тарихи жадты қалпына келтіруге бағытталған атауларға дейінгі кезеңдер тұрғысынан тарихи-компаративтік әдіспен талданады. Жұмыс барысында археологиялық зерттеулердің мәліметтері, ортағасырлық жазба деректері, тарихи карталар, ономастикалық комиссия материалдары және заманауи лингвистикалық еңбектер дереккөз ретінде пайдаланылды. Нәтижесінде Атырау-Сарайшық ономастикалық жүйесінің мәдени-тілдік эволюциясы, тарихи сабақтастығы және өңірлік идентификацияны қалыптастырудағы рөлі ғылыми тұрғыда пайымдалады.

Түйін сөздер: Атырау ономастикасы, Сарайшық, топонимия, тарихи атаулар, Алтын Орда мұрасы, урбанонимдер, гидронимдер, ойконимдер, этнопонимдер, мәдени идентификация, тарихи семиотика, ономастикалық трансформация.

Аннотация

В данной статье проводится комплексный научный анализ ономастического пространства города Атырау и исторического центра региона - города Сарайшык. Исследование раскрывает многослойную структуру топонимических названий Атырауского региона, сформировавшуюся на протяжении длительных исторических периодов, и рассматривает ономастические данные как важный источник реконструкции региональной истории. Особое внимание уделяется историко-культурной семиотике названий, возникших в период Золотой Орды, Ногайской Орды и Казахского ханства, а также степени их сохранности и трансформации в современном ономастическом пространстве. В статье подробно рассматриваются урбанонимы Атырау, названия улиц, гидронимы, этнопонимы и исторические ойконимы как отдельные онимные группы. Анализируются их семантическая классификация, этимологические основы и мотивационные факторы возникновения. Динамика изменения региональных названий изучается с точки зрения историко-компаративного анализа - от идеологически окрашенных топонимов советского периода до национально-исторически ориентированных наименований эпохи независимости, направленных на восстановление культурной памяти. В процессе работы использованы данные археологических исследований, средневековых письменных источников, исторические картографические материалы, документы ономастических комиссий и современные лингвистические труды. Полученные результаты позволяют научно обосновать культурно-языковую эволюцию ономастической системы Атырау-Сарайшык, её историческую преемственность и роль в формировании региональной идентичности.

Ключевые слова: ономастика Атырау, Сарайшык, топонимия, исторические названия, наследие Золотой Орды, урбанонимы, гидронимы, ойконимы, этнопонимы, культурная идентичность, историческая семиотика, ономастическая трансформация.

Abstract

This article provides a comprehensive scholarly analysis of the onomastic landscape of the city of Atyrau and the historic center of the region-the medieval city of Saraishyk. The study reveals the multilayered structure of the region's toponymic system, which has been shaped over long historical periods, and views onomastic data as an important source for reconstructing the historical and cultural development of the area.

Special attention is given to the historical and cultural semiotics of place names that emerged during the periods of the Golden Horde, the Nogai Horde, and the Kazakh Khanate, as well as to the degree of their preservation and transformation within the modern onomastic space. The article examines Atyrau's urbanonyms, street names, hydronyms, ethnonyms-derived toponyms, and historical oikonoms as separate onymic categories. Their semantic classification, etymological foundations, and motivational factors are analyzed in detail. The dynamics of regional name changes are explored through a historical-comparative approach-from ideologically motivated Soviet-era toponyms to nationally oriented names of the independence period aimed at restoring cultural memory. The research is based on archaeological findings, medieval written sources, historical cartographic materials, documents of onomastic commissions, and contemporary linguistic studies. The results offer a scientifically grounded interpretation of the cultural and linguistic evolution of the Atyrau-Saraishek onomastic system, its historical continuity, and its role in shaping regional identity.

Key words: Atyrau onomastics, Saraishek, toponymy, historical place names, Golden Horde heritage, urbanonyms, hydronyms, oikonoms, ethnotoponyms, cultural identity, historical semiotics, onomastic transformation.

Кіріспе

Атырау қаласы мен оның тарихи символы болып саналатын Сарайшық өңірі - Қазақстанның батыс аймағындағы ерекше тарихи-мәдени кеңістік. Бұл өңірдің ономастикалық атаулары қоғамның саяси құрылымы, этникалық құрамы және мәдени дамуы сияқты тарихи факторлармен тығыз байланыста қалыптасқан. Топонимдер аймақтың географиялық ерекшеліктерін ғана емес, ұрпақтан-ұрпаққа жеткен мәдени жадын, тарихи сабақтастығын және өркениеттік өзгерістерін бейнелейді. Сондықтан Атырау-Сарайшық өңірінің ономастикасын зерттеу - тек атауларды жинақтау емес, аймақтың тарихи-мәдени кодын ғылыми тұрғыда қайта қалпына келтіруді мақсат ететін маңызды жұмыс. Сарайшық қаласы XIII-XVI ғасырларда Алтын Орда, Ноғай Ордасы және Қазақ хандығы дәуірінде ірі саяси-экономикалық орталық ретінде қалыптасып, өңірдің ономастикалық жүйесіне терең әсер қалдырды. Ортағасырлық деректер мен археологиялық зерттеулер бұл аймақтың көпэтносты тұрғындар мекені болғанын, халықаралық сауда жолдарының тоғысқан қаласы ретінде дамығанын дәлелдейді. Соның нәтижесінде өңір топонимиясы көпқабатты тарихи стратиграфияға ие болды. «Сарайшық», «Жайық», «Қалмаққырған», «Махамбет», «Исатай» сияқты атаулардың өзі-ақ нақты тарихи оқиғалардың, тұлғалардың немесе этномәдени процестердің куәсі екенін көрсетеді. Атырау қаласының қазіргі ономастикалық кеңістігі де тарихи кезеңдердің ізін өз бойында сақтап келеді. Кеңестік кезеңде идеологиялық сипаттағы атаулар басымдыққа ие болса, тәуелсіздік жылдарында ұлттық тарихи жады мен мәдени мұраны жаңғырту үдерісі белсенді жүрді. Қала көшелерінің көптеген атауларын тарихи тұлғалар, батырлар, жыраулар, ағартушылар есімдерімен қайта атау - ұлттық бірегейлікті нығайтудағы маңызды қадамдардың бірі. Осы зерттеуде Атырау-Сарайшық аймағының ономастикалық атауларының тарихи негіздері, қалыптасу факторлары және семантикалық-этимологиялық мазмұны қарастырылады. Сондай-ақ мақалада топонимдердің тарихи дамуы, ономастикалық саясаттың кезеңдік өзгерістері және тарихи жақты жаңғыртудағы рөлі талданады. Зерттеу барысында тарихи дереккөздер, археологиялық материалдар, картографиялық мәліметтер және ғылыми еңбектерге сүйене отырып, өңір ономастикасының мәдени-тілдік эволюциясы сараланады.

Зерттеу әдістері мен материалдары

Бұл зерттеу жұмысының материалдық базасын Атырау қаласы мен ортағасырлық Сарайшық өңіріне қатысты тарихи, археологиялық және лингвистикалық деректер құрайды. Негізгі материалдар ретінде Атырау облыстық архивінің құжаттары, ономастикалық комиссияның ресми шешімдері, ескі карталар, тарихи жазбалар мен ортағасырлық жылнамалар пайдаланылды. Сонымен қатар Сарайшық қалашығында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижелері, табылған заттай деректер, қаланың ортағасырлық кезеңдегі құрылымын сипаттайтын ғылыми есептер зерттеудің басты көзі ретінде қарастырылды. Бұған қоса Атырау мен Сарайшық топонимиясын зерттеген отандық ғалымдардың еңбектері мен этнолингвистикалық зерттеулер де негізгі материалдық базаға енгізілді. Зерттеу барысында бірнеше ғылыми әдістер кешенді түрде қолданылды. Тарихи-генетикалық әдісономастикалық атаулардың пайда болу табиғатын, олардың қалыптасу эволюциясын анықтауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы-типологиялық әдіс Кеңес дәуірі, тәуелсіздік кезеңі және қазіргі урбанизация дәуіріндегі атауларды өзара салыстыра талдауда пайдаланылды. Этимологиялық әдіс атаулардың түп-төркінін анықтауға бағытталды. Картографиялық әдіс аймақтың тарихи-географиялық кеңістігін анықтауда тиімді болды. Археологиялық интерпретация Сарайшық қаласының ономастикалық рөлін ашуға мүмкіндік берді. Сонымен бірге семантикалық, құрылымдық және жүйелік талдау әдістері өңірдің ономастикалық ландшафтының негізгі заңдылықтарын айқындады.

Атырау қаласының және оған тарихи тұрғыдан жақын орналасқан Сарайшық қаласының ономастикалық атаулары өңірдің көпқабатты тарихи дамуының айқын көрсеткіші болып табылады. Бұл атаулар жүйесі бірнеше ғасырлық саяси, мәдени, әлеуметтік өзгерістердің нәтижесінде қалыптасқан. Атырау ономастикасы өзінің мазмұны жағынан үш ірі тарихи кезеңге бөлінеді: ортағасырлық Сарайшық кезеңінің тарихи мұрасы, Ресей империясы мен Кеңес дәуіріндегі атаулар жүйесі, тәуелсіздік жылдарындағы ұлттық сананы жаңғыртуға бағытталған атаулар, сондай-ақ қазіргі урбанизация дәуіріндегі әлеуметтік-мәдени сипаттағы жаңа атаулар.

Алғашқы тарихи қабат, ортағасырлық Сарайшық қаласының ономастикалық мұрасы. Сарайшық - Қазақстанның батыс өңіріндегі ең көне қалалардың бірі, Алтын Орда, Ақ Орда және Қазақ хандығының саяси-экономикалық орталығы болған тарихи мекен. Оның ономастикалық жүйесі ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи жадтың, этномәдени үдерістердің, географиялық ерекшеліктердің көрінісі болып табылады. Сарайшықтың ономастикасын зерттеу - тек атаулар жүйесін анықтау емес, сонымен бірге ортағасырлық мемлекеттіліктің, тарихи дамудың, мәдени сабақтастықтың сырын ашу деген сөз. Ең алдымен, Сарайшық атауының өзі ономастикалық тұрғыдан маңызды. “Сарай-шық”, “Сарайшық”, “Кіші Сарай” деген нұсқалары бар. Тарихшылардың басым бөлігі бұл атауды Алтын Орданың орталық қалаларының бірі болған Сарай-Бату немесе Сарай-Берке қалаларымен байланыстырады. “Кіші Сарай” атауы оның ірі саяси орталықтың аймақтық резиденциясы болғанын дәлелдейді. Осы атаудың өзі ортағасырлық Шығыс қалаларының саяси-әкімшілік құрылымын көрсететін ономастикалық құбылыс. Сарайшыққа қатысты топонимдер - қаланың тарихи өмірін сипаттайтын маңызды мәліметтер. Еділ-Жайық сауда жолдары бойында орналасқандықтан, қала төңірегінде “Хан Ордасы”, “Қалмақ қырылған”, “Жеті хан моласы”, “Мәдениет арығы”, “Жолты аймағы” сияқты тарихи атаулар қалыптасқан. Бұл атаулардың барлығы белгілі тарихи оқиғалармен, қаланың әскери, әкімшілік, шаруашылық қызметімен байланысты. Мысалы, “Жеті хан моласы” - Кіші жүздің жеті ханы жерленген қасиетті орын, бұл Сарайшықтың қазақ тарихындағы рухани орталық ретіндегі рөлін көрсетеді [5,70 б]. Қала орталығындағы археологиялық зерттеулер нәтижесінде табылған мешіт, монша, керуен-сарай, ақша сарайы орналасқан орындар да ономастикалық реконструкция жасауға мүмкіндік береді. Мәселен, Сарайшықта табылған теңгелерде билеушілердің есімдері мен тамғалары көрсетілген. Бұл деректер қаланың өз валютасын шығарғанын ғана емес, билеушілердің аттарымен байланысты антропонимдік ономастикалық қабатты да көрсетеді [5,74 б]. Алтын Орда билеушілері - Бату, Берке, Өзбек хан, Тұғылық Темір - Сарайшықтың саяси тарихымен тығыз байланысты антропонимдер. Гидронимдер (өзен, көл атаулары) де Сарайшық ономастикасының маңызды бөлігі. Қаланы қоршаған Жайық өзені ортағасырлық жазбаларда “Яик”, “Жаек”, “Урал” деп те аталған. Мұндай атаулардың эволюциясы Сарайшықтың XV-XVI ғасырлардағы халықаралық қатынастардағы рөлін көрсетеді. Жайық бойындағы шағын салалар мен тармақтардың көне атаулары - “Сарыөзен”, “Қарағайлы өзек”, “Талдысай” - қала төңірегіндегі шаруашылықтың, қоныс құрылымының ерекшеліктерін айғақтайды. Этнонимдік атаулар да осы өңірдің тарихи көпэтностығын дәлелдейді. “Қалмақ төбе”, “Ноғай қыстауы”, “Жайық ноғайларының өткелі” сияқты атаулар XIII-XVIII ғасырлардағы этникалық қатынастардың ізін сақтаған. Қазақ хандығы дәуірінде қалыптасқан әкімшілік-әлеуметтік атаулар - “Бек қонысы”, “Хан ордасы”, “Төре соқпағы”, “Батыр өткелі” сияқты атаулар Сарайшықтың саяси орталық болғанын нақтылай түседі. Бүгінгі күні “Сарайшық” атауы Атырау облысының ономастикалық кеңістігінде кеңінен қолданылуда: мектептер, көшелер, мәдени орталықтар, тарихи қорық-мұражай. Бұл - көне қаланың ономастикалық мұрасының қайта жаңғыртылуы.

Екінші тарихи қабат - Ресей империясы және Кеңес дәуіріндегі ономастикалық жүйе. XVIII-XX ғасырдың ортасында Атырау өңірінің урбанонимдері саяси және әкімшілік мақсаттарда өзгертіліп, еуропалық үлгідегі жаңа атаулар енгізілді. Кеңес билігі орнағаннан кейін қала көшелеріне партия қайраткерлерінің, революционерлердің есімдері берілді: Ленин, Калинин, Киров, Советская, Коммунистическая сияқты атаулар кеңінен тарады. Бұл атаулардың идеологиялық сипаты жергілікті тарихи кеңістікпен байланыссыз болды және ұлттық топонимдердің бір бөлігін ығыстырды. Кеңестік кезеңде атаулар көбінесе орталық саясаттың талабымен берілгендіктен, Атыраудың тарихи-мәдени бірегейлігі екінші орында қалды. Бұл кезең аймақтық ономастиканың саясиландырылған сипатын айқын көрсетеді.

Үшінші тарихи қабат, тәуелсіздік кезеңіндегі ұлттық тарихи атаулардың қайта жаңғыруы. 1991 жылдан кейін Қазақстанның барлық өңірлерінде ұлттық тарихи сананы қалыптастыруға бағытталған ономастикалық өзгерістер жүргізілді. Атырау қаласында да бұл үрдіс белсенді жүрді: көптеген көшелерге қазақ халқының тарихи тұлғаларының есімдері берілді. Махамбет Өтемісұлы, Исатай Тайманұлы, Құрманғазы Сағырбайұлы, Абай Құнанбайұлы, Бейбарыс Сұлтан сияқты ұлттық

қаһармандардың есімдері бұрынғы кеңестік атауларды алмастырды. Бұл үрдіс ұлттық жадты жаңғыртуға, тарихи әділдікті қалпына келтіруге бағытталды. Тәуелсіздік жылдарында ономастика ұлттық идеологияны нығайтудың негізгі құралдарының біріне айналды. Сонымен қатар бұрынғы жергілікті атауларды қалпына келтіру, көне топонимдерді қайта енгізу бағытында да жұмыстар атқарылды.

Төртінші тарихи қабат, қазіргі урбанизация дәуіріндегі әлеуметтік-мәдени мазмұндағы атаулар. ХХІ ғасырда Атырау қаласы қарқынды дамып, жаңа шағын аудандар, тұрғын үй кешендері, ірі инфрақұрылым нысандары пайда болды. Бұл өзгерістер ономастикалық кеңістіктің жаңаруын талап етті. Қазіргі кезеңде беріліп жатқан атаулардың сипаты бұрынғы тарихи немесе саяси ерекшеліктен гөрі мәдени-символдық мәнге ие. «Нұрсая», «Береке», «Болашақ», «Атамекен», «Самал», «Шұғыла» сияқты атаулар қаланың жаңа келбетін, тұрғындардың әлеуметтік-мәдени ұмтылысын білдіреді. Бұл атаулар халықтың позитивті қабылдауына негізделген, урбанистік идентификацияны қалыптастыратын прагматикалық таңбалар болып табылады. Сонымен қатар қоғамдық пікірдің ономастикаға әсері қазіргі кезеңде күшейіп отыр. Жаңа атаулар беру немесе ескі атауларды өзгерту мәселесі жергілікті халықтың талқылауымен жүзеге асатыны - ономастикалық кеңістіктің демократиялық сипатқа ие болғанын көрсетеді.

Зерттеу көрсеткендей, Атырау қаласы мен оның тарихи аймағы Сарайшықтың ономастикалық кеңістігі өңірдің тарихи, әлеуметтік және мәдени дамуының маңызды айнасы болып табылады. Бұл атаулар тек жердің навигациялық аты ғана емес, өткен мен бүгінді, мәдени құндылықтарды және тарихи жадты сақтаудың өміршең құралы ретінде қызмет етеді. Алдымен, Сарайшық қаласының ономастикасы оның ортағасырлық маңыздылығын дәлелдейді. Сарайшық - Алтын Орданың сауда орталықтарының бірі болған қала. Археологиялық зерттеулер 100 гектардан астам аумақты қамтитын қирандыларды анықтады, бұл оның үлкен көлемін және әкімшілік-сауда орталығы ретіндегі кезін көрсетеді. Сарайшықтың атауының этимологиясы да көпқабатты: “сарай” (орда, сарай) + “жүк/шық” деген сөз тіркесі арқылы “кіші орда” деген мағына береді, бұл оның саяси мәртебесінің жоғары болғанын меңзейді. Бұл лексикалық таңба ортағасырлық заманның кең саяси және экономикалық құрылымымен тығыз байланысты. Сонымен қатар, археологиялық және тарихи зерттеулер бойынша Сарайшықта металлургия мен керамика өндірісі дамығаны анықталған. Бұл оның тек әкімшілік қаласы емес, сонымен бірге өнеркәсіптік-сауда орталығы болғанын көрсетеді [7,43 б]. Араб саяхатшысы Ибн Батута 1334 жылы Сарайшықты жоғары дамыған қала ретінде сипаттаған, бұл оның трансконтиненталдық сауда жолдарына қатысын растайды. Қазіргі ономастикалық саясат тұрғысынан қарағанда, Сарайшық атауы қайта жанданып, тарихи жадты қалпына келтірудің символына айналған. Сарайшық ауылында көшелерге тарихи атаулар беру және мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығының құрылғаны тарихи-ономастикалық мұраны сақтау мен насихаттаудың нақты қадамы болып табылады. Сарайшықтың мәдени және саяси мәніне халықаралық назар да бар. Ғылыми-зерттеу және туристік экспедициялар ұйымдастырылып, археологиялық және тарихи зерттеулер жүргізілген, бұл ономастикалық мұраны туристік және мәдени тұрғыда жаңғыртуды көздеді. Ономастика тұрғысынан Атырау қаласында да атаулар саясаты тарихи сананы жаңғырту бағытында дамып келеді. Кеңес дәуіріндегі идеологиялық атаулардың орнына тарихи және ұлттық рәміздерге ие атаулар енгізілуде. Бұл үрдіс жергілікті қоғамда тарихи әділдікті қалпына келтіру және ұлттық идентификацияны нығайту мақсатында жүзеге асуда. Сонымен қатар, кеңестік идеологиялық атаулардың көп бөлігі ауыстырылды немесе өзгертілген. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, ономастикалық өзгерістер тек саяси ниетпен емес, сол өңірдің мәдени-тарихи миссиясымен де тығыз байланысты. Сарайшық атауының қалпына келуі - бұл жергілікті тұрғындар мен мемлекеттің ортағасырлық тарихи-мәдени тұғырын бағалудың көрінісі. Ол ұлттық тарихи жадты қайта жаңғыртып, Қазақстанның Ортағасырлық мемлекеттіліктер тарихындағы маңызды рөлін айқындауға ықпал етеді. Сонымен бірге, ономастикалық реформалар кейбір түсінбеушіліктерге қарсы тұрады: атауларды өзгерту қоғамның әр саласында түрлі пікір тудырады, бірақ бұл да ономастикаға деген қоғамдық қатысудың бір көрінісі. Мәселен, жаңа көшелер мен тарихи орындарға тарихи атаулар беру - тарихи жадыны жандандырудың ғана емес, сонымен бірге қоғамды тарихпен байланыстырудың демократиялық тәсілі болып табылады.

Атырау қаласы мен Сарайшық қалашығының ономастикалық атаулары өңірдің тарихи, мәдени және әлеуметтік дамуын бейнелейтін маңызды мәдени-тарихи құндылық болып табылады. Зерттеу көрсеткендей, бұл атаулар тек географиялық немесе навигациялық қызмет атқармайды, сонымен қатар халықтың тарихи санасы, мәдени идентификациясы және ұлттық бірегейлігін қалыптастырудағы негізгі құралға айналған. Сарайшық қаласының ономастикасы оның ортағасырлық маңыздылығын, Алтын Орда дәуіріндегі сауда және әкімшілік орталық ретіндегі рөлін дәлелдейді. Атаулардың

этимологиясы, археологиялық деректер мен тарихи жазбалар қаланың мәдени, экономикалық және саяси дамуын көрсетеді. Қазіргі кезеңде Сарайшық атауы тарихи жадты қалпына келтірудің символына айналып, музей-қорық құрылуы және тарихи көшелерге атаулар беру арқылы насихатталуда. Бұл үрдіс қоғамның тарихи сана мен мәдени мұраға деген қызығушылығын арттыруға бағытталған. Атырау қаласында ономастикалық атаулар тарихи кезеңдердің сабақтастығын, кеңестік идеологиялық атаулардан бастап тәуелсіздік жылдарындағы ұлттық тарихи тұлғаларға арналған атауларға дейінгі эволюцияны көрсетеді. Кеңес дәуіріндегі идеологиялық атаулар ұлттық тарихи топонимдерді уақытша ығыстырған болса, тәуелсіздік жылдарында Махамбет Өтемісұлы, Құрманғазы Сағырбайұлы сияқты тарихи тұлғалардың есімдері көшелер мен қоғамдық орындарға беріліп, тарихи әділдікті қалпына келтіруге мүмкіндік берді. Қазіргі урбанизация дәуіріндегі әлеуметтік-мәдени атаулар тұрғындардың рухани сұранысын және қоғамдағы позитивті құндылықтарды көрсетеді. Осылайша, Атырау мен Сарайшық қалаларының ономастикасы ұлттық мәдени мұраны сақтау, тарихи әділдікті қалпына келтіру және қоғамның рухани санасын қалыптастырудағы негізгі құрал болып табылады. Тарихи және қазіргі атауларды жүйелі зерттеу, сақтау және насихаттау келешек ұрпаққа ұлттық мәдениетті жеткізудің сенімді негізін қалыптастырады. Сонымен қатар, ономастика арқылы халық тарихи тұлғаларды еске алып, мәдени идентификацияны нығайтады, бұл өңірдің тарихи және мәдени дамуын толық бейнелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қуандықова Г., Сәрсенова А. Қазақ қалаларының ономастикалық ерекшеліктері. - Атырау: Атырау университеті баспасы, 2018. - 132 б.
2. Тұрсынов Е. Қазақстан қалаларының тарихи атаулары. - Алматы: Ғылым, 2017. - 198 б.
3. Сарайшық - бабалар мұрасы / Ж.К.Жұмабаева, М.Қ.Кипиев. - Атырау: “Ағатай” баспасы, 2015. - 224 б.
4. Ортағасырлық Сарайшық / Ә.Мұқтар, У.Ахметова, П.Петров, А.Тұрарұлы, А.Жұмабаева, Қазақ тілі баспасы, 2024. - 368 б.
5. Маргулан А.Х. Раскопки Сарайчика. Тезисы доклада на Всесоюзном археологическом совещании 1951г. // Архив Института археологии им. А.Х.Маргулана. Инв.763 а.
6. Толстов С.П. Хорезмская археолого-этнографическая экспедиция Академии наук 1950г. // Советская археология. М., 1953. Т.18. С.304
7. Самашев З., Кузнецова О., Плахов В. Сарайшықтың қыш бұйымдары. Алматы. 2008.
8. Ономастикадағы олқылықтар. ATR.kz. https://atr.kz/qogam/onomastikadagy-olqylyqtar/?utm_source

СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС КАСПИЙ МАҢЫНДАҒЫ САРМАТ ЕСКЕРТКІШТЕР: ЖЕРЛЕУ ҒҰРНЫНДАҒЫ ДҮНИЕТАНЫМДЫҚ КӨРІНІСТЕР

Жазықбай А.М.

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., доцент Абенов Д.К.

Абай атындағы ҚазҰПУ

Asan.zhazykbay@mail.ru

Алматы қ.

Қазақстан жерін ежелден бері әртүрлі мемлекеттік құрылымдар, тайпалық бірлестіктер мекен еткендігі бізге жазба деректерінен де, археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде де белгілі. Жалпы сарматтар жайлы алғашқы әрі нақты деректер шамамен б.з.д. III ғасырға тиесілі. Геродот, Страбон, Тацит, Аммиан Марцеллин сынды антика дәуірі авторларының еңбектерінде жалпылама деректер кездеседі. Сонымен қатар, қытай тарихшылары Сыма Цянь, Фань Е, Бань Гу деректерінде де сарматтар туралы мәліметтер кездеседі [1, С. 10-11]. Дегенмен, негізгі дереккөздері ретінде кеңестік дәуір авторларының еңбектерін айта аламыз. Аталмыш кезеңде Қазақстан аумағында археологиялық барлау жұмыстары, экспедициялар көптеп жүргізілгені нәтижесінде анықталған археологиялық ескерткіштердің бір кешені осы біз қарастырып отырған сармат тайпаларына тиесілі. Алғаш рет сармат ескерткіштеріне кешенді қазба жұмыстары XIX-XX ғасырларда жүргізіле бастады. Ал біз қарастырып отырған Солтүстік-шығыс Каспий маңындағы сармат ескерткіштерін зерттеумен алғаш рет XVIII-XIX ғасырларда орыс барлаушылары айналысқанымен, көшпелі тайпа мұралары жайлы толыққанды деректер жоқ. Сармат ескерткіштерінің сипаты мен мерзімі жайлы нақты деректер келтірілмеген.